

Даштевски Бр.

ЕТИКА И ПРИМЕНА НА ЕТИЧКИТЕ СИСТЕМИ

СТОМАТОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ - Скопје, Катедра за вовед во стоматологијата

Авторот на овој труд, пред сè, сака да ја објасни правилната употреба на зборот етика, не мешајќи и не поистоветувајќи го со некои негови синоними. Истио така, неговата цел е да ја истакне комплексноста на зборот етика кој, сè пак, е во функција, прејскувава синцир на системи кои, преку нивните одделни расудувања, можат да доведат до адекватна етичка постапка во разрешувањето на проблемот. Критериумите финалност, универзалност, неутралност, јавност и редоследност ја сочинуваат категоријата на фактите без кои не може да се донесе етичка одлука.

Клучни зборови: етика; морал; етички системи

Кога Спиноза, во 1665 година, за прв пат го вовел филозофскиот поим етика, тој во никој случај не мислел дека со тоа само ја дополнил лексиката или дека дал појаснување на некои од нејзините синоними. Напротив, тој поим го ставил во функција на една синтаagma која треба да појасни еден широк спектар на расудувања кои, сите заедно, претставуваат етички системи со определена филозофска содржина. Со употребата на зборот етика како поим во комуникацијата на одделни расудувања, особено кога сакаме да донесеме каква било одлука, мислиме дека сме кажале сè, но најчесто ништо определено, и тоа сè до оној момент додека не се вклучат нејзините функционални механизми кои со својот фундаментален приод ќе ја разрешат нејзината нормативност, употребливост, нејзиното значење и доблест, како и други облици на нејзината применливост.

Значи, не е доволно само да се каже тоа е етичко, или тоа не е етичко и, според индивидуалниот автоматизам на расудувањето, да кажеме дека сме дале одговор, позитивен или негативен, на поставеното прашање. Несреќата е уште поголема кога ќе се повикаме на нејзините синоними, моралот или деонтологијата, не

сфаќајќи дека дури тогаш сме отвориле уште многу етички прашања за расудување. Затоа, внимателно со употребата на поимот етика нејзините синоними.

За да се појаснат одделни глобални поими од основата на етичката теорија, најнапред треба да навлеземе во проблемите што таа пред нас ги поставува. Потребно е да располагаме со некои основни расудувања за значењето на етиката, како и со познавање на некои основни начела и механизми.

Разлика помеѓу фактот и проценката од етички аспект

Ако го прифатиме афоризмот: “Пред фактите и боховите клечки”, тогаш многу прашања во стоматологијата можат да го носат тој епитет. Како на пример: дали и колку некој третман ќе биде придружен со болка; дали артефицијалната коронка ќе биде препознатлива; дали цената на чинење на одделни канални полнење е иста или се разликува. Во контекст на проценката спаѓа и фактот дека стоматолог може да ги познава релевантните стручно - научни факти од областа на стоматолошката професија но, сепак, да не му е својствен клиничкиот третман. Исто така не е можно да се знае, условно кажано, дали стоматолошката процедура е добра или лоша, правилна или неправилна, оправдана или неоправдана, без да се свртиме кон царството на проценувањето. Само со помош на коресподентната комбинаторика на познавањето на релевантните факти и проценката можеме да дојдеме до одговор за тоа што е клиничка адекватност. Сигурно е дека постојат многу комбинации и компарации во смисла на дадениот одговор, но едно е сигурно: проценувањето на утврдените факти е нужност во стоматолошката практика, како впрочем и во сите клинички професии.

Етички и неетички проценки

Секако дека сите проценки не се етички затоа што некој од нив се резултат од личен вкус, а некои пак претпочитање на туѓи проценки и одлуки.

Некои пациенти за златната вештачка коронка мислат дека е атрактивна, додека други ја сметаат за неприфатлива, дури и срамна. И покрај тоа што имаме две мислења, таквите проценки не треба да не обврзуваат на расудување дека кое било од нив е извршено со валидна етичка проценка за што одделни мислења можат да бидат едноставни, општо преферирани, додека другите да имаат цивилизациски проценки, односно едните се општо културолошки а другите цивилизациски проценки, без да навлегуваат во етичкиот систем.

Расудувањето и носењето одлуки за етичките и неетичките проценки не е едноставно прашање, но, сепак, повеќето луѓе се слагаат дека проценката е етичка ако ги задоволува долу наведените критериуми.

Финалност или перфекција претставува висок степен на успешност во професионалноста на еден практичар. Овој критериум е, веројатно, еден од најважните услови кои ги претпочита етичката проценка и за него се смета дека е највисокиот стандард на проценка што може професионално да се осмисли и оствари.

Универзалност. Етичките проценки се често поврзани со универзалноста, подразбирајќи ја како карактеристика на мислењето на индивидуа или група луѓе кои, разгледувајќи го проблемот под исти услови и во иста состојба, сите донесуваат ист заклучок. И овде треба да ги разликуваме проценките од прашањата кои се поврзани со личниот вкус или јавното мислење. Тоа што некој пациент го сака забното злато а другиот не го сака, не смееме да го свикаме како контрадикторна проценка; напротив, тоа се разлики во вкусот околу кои луѓето - пациентите можат да се согласни или да не се усогласени, но не и да дојдат во контрадикција. Сепак, постојат одредени догми околу кои мора да постојат и едногласност. Таква е, на пример едногласноста околу изваден здрав заб од небрежност, а околностите - состојбите биле исти за секој квалификуван професионалец.

Убав пример претставува и аспектот на етичкото расудување кое е идентично со научното расудување.

Кои и да било две лица, кои набљудуваат една појава во исти услови, треба да се согласат за нејзината валидност. Секако, тоа не значи дека луѓето секогаш се согласуваат во своите етички проценки, како секогаш се согласени и во научните расудувања, иако во науката важи правилото на егзактноста. Ова, впрочем, ги објаснува примерите дека за предмети и сфаќања кои се универзални не можат да постојат симултани контрадикторности. При ваквото толкување на однесувањето на поединецот или на група луѓе, кога тие за ист настан или предмет, во исто време, даваат контрадикторни проценки, само едната страна е во право, од што

произлегува и нормативноста на универзалноста.

Алтруизмот и неутралноста се, исто така, карактеристики на етичките проценки кои можат да бидат неутрални или општи. Расудувањето не може да се скрои според интересот на терапевтот кој ја носи одлуката во крајна инстанца. На пример: терапевтот не треба да предлага, а уште повеќе да советува изработка на фиксна протетичка мостовска конструкција исклучително поради поголемиот личен профит на сметка на изработка на мобилно протетичко помагало кое ќе има идентична функционалност а ќе биде посветено за пациентот.

Правилото кое ќе го задоволи исклучително материјалниот елемент на терапевтот не го задоволува критериумот на неутралноста, освен ако не се прифати правилото дека терапевтот кој го дава советот е овластен за такво расудување, односно за најпрофитабилни зафати. Сепак, принципите и критериумите на етиката не можат да бидат моделирани така за да можат да работат во интерес на оној кој е овластен (терапевтот) да ги поставува, а уште помалку за оној кој треба да ги прифати (пациентот).

Јавност е критериум кој ги прави етичките принципи јавни, барајќи од лицето кое ги носи да бидат поткрепени со факти врз кои се донесени и афирмирани пред поблиску заинтересираниот аудиториум или поединец како субјект на соодветната терапевтска програма.

Со овој критериум се отфрлаат расудувањата донесени врз база на трајност, криејќи во себе одделни индивидуално едностранни сакани ефекти. Како пример ќе го наведеме фактот кога педодонтот се носи со мисла на детето да му каже дека препаратацијата врз неговото запче ќе биде безболна, иако добро знае дека таквата интервенција е болна. Терапевтот оваа "лага" ја смета за оправдана поради што ваквиот настап ќе го окуражи пациентот, наспроти оние терапевти кои на своите пациенти ќе им ја кажат вистината. Но, како и да било доколку меѓу неговите пациенти се дознае дека тој терапевт користи такви "лаги" за да им удоволи на пациентите, неговата цел нема да биде постигната, дури и може да добие негативни ефекти.

Служејќи се со критериумот на јавноста, ваквата практика е етичка само за неа, однапред јавно се знае.

Редоследност. Конечно, секоја група на принципи, правила или проценки на критериуми нужно ја налага редоследноста на конфликтните елементи. Етичките проблеми често пати не доведуваат, во професионалната практика, меѓу две спротивставени мислења или состојби. На пример: стоматологот сака да направи сè

што е можно да спаси некој заб, а пациентот изрично бара забот да биде изваден. За да се донесе суд за тоа кое барање има етички приоритет треба да се направи професионална системска редоследност, на кој начин ќе се задоволи и примателот и давателот на услугата.

Наместо заклучок, можеме да констатираме дека овие пет критериуми: финалност, универзалност, неутралност, јавност и редоследност ги сочинуваат критериумите на етичкиот систем и даваат можност за разликување на етичките од неетичките расудувања.

Ако за некоја човечка постапка или особина (на пациентот) се донесе суд кој ги задоволува наведените критериуми, тогаш тој суд ќе биде етички.

ETHICS AND FOLLOWING ETHIC SYSTEMS

Daštevski Br.

Summary

The objective of this paper is description and explanation of the usage of the term *ethics*, making distinction between its synonyms. It is attempted to point to the complexity of the term ethics, which, in its content, comprises a chain of systems, capable of introduction of new ethic procedures for solving the problem. The criteria as: finality, universality, neutra-

lity, publicity and sequency, make the cathegory - facts, in the lack of which ethical decision could not be made.

Key words: ethics; moral; ethical systems

Литература

1. БОШКОВСКИ К. Медицинска етика и деонтологија, Независни изданија, 16, Охрид, 1991.
2. ВАСКОВ И. Стоматохирушки практикум, НИО Студентски збор, Скопје, 1995.
3. ДАШТЕВСКИ Б. Вовед во стоматологија, Југореклам, Скопје, 1995.
4. ЛИСАЕВ П. Медицинска деонтологија и медицинско право, Издателство Сиби, Софија, 1996.
5. НИКОЛОВА В, КОЛЕВА И. Lingua latina medicinalis. Издателство мнемозина, Софија, 1996.
6. RULE J., VEATCH R. Ethical questions in dentistry. Quintessence Publishing Co, Inc, 1993.
7. СПИНОЗА Б. Етика, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1983.